

OSMANLI ARAŐTIRMALARI

XXVI

Neřir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

Misafir Editörler:

Hatice AYNUR - Mehmet KALPAKLI

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXVI

Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŐOĐLU'na

ARMAĐAN - II

İstanbul - 2005

YUNUS YOLUNDA İKİ ŞAİR: MAZHARÎ VE ZUHÛRÎ

*Kenan ERDOĞAN**

GİRİŞ

Türk Edebiyatı tarihi içinde, binlerce şair on binlerce şiir yazmıştır. Bunlardan bir çoğunun isimleri ve eserleri çeşitli nedenlerle tarihin akışı içerisinde unutulurken, bir kısmının isim ve eserleri bize kadar ulaşabilmiş ve adları edebiyat tarihinin sayfalarına yazılma şansına ermiştir. Bu anlamda insanlık tarihini uğraş edinen diğer bilim dallarında olduğu gibi edebiyat tarihi ile uğraşanlar da yeni bilgi ve belgelerle olaylar ve insanları, onların eserlerini ve sanat anlayışlarını, düşünce ve duygularını, tepkilerini vs. gün ışığına çıkarmak için çabalarlar.

Bu yönüyle edebiyat tarihi araştırmacıları en çok arkeologlara benzer. Onlar da arkeologlar gibi bir nevi yaptıkları kazılarla geçmişin üstüne çöken toz bulutunu, onlara ulaşmamıza mani olan engel ve perdeleri aralamaya çalışırlar. Biz de bu küçük çalışmamızda Türk Edebiyatı'nda pek bilinmeyen iki şair üzerindeki toz bulutlarını aralayarak onların şiirlerinden örnekler vermeye çalışacağız.

Daha önce bir-iki yerde yalnızca adı geçen ve Nüzûlî Divanı'nda tahmis edilen iki şiirine yer verilen bu iki şair de, şiirlerine bakıldığında görüleceği gibi Tasavvufî Edebiyat (Tekke) dairesi içinde yer almaktadırlar ve bu yönüyle bir Yunus takipçisi sayılırlar. Biz bu yazımızda Mazharî ve Zuhûrî hakkında ilâve bilgiler vererek bir mecmuada rastladığımız şiirlerini ekleyeceğiz. Mecmua'da

* Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Mazharî'nin 9, Zuhûrî'nin ise 11 şiiri bulunmaktadır. Önce bu şairlerin de şiirlerinin bulunduğu Mecmua hakkında bilgi verelim:

Kulalı Mustafa Nüzûlî Efendi hakkındaki araştırmalarımız sırasında Kula Müftülük Kütüphanesi'nde rastladığımız bu Mecmua, 142 yapraktan oluşan 20X15 cm. ebadında işlek olmayan, çok kötü bir rik'a ile yazılmış, hemen tamamen dinî tasavvufî şairlerin şiir-ilahîlerinin bulunduğu bir mecmuadır. Genellikle Nüzûlî'nin Zuhûrî, Mazharî, Niyazî, Ümmî Sinan, Eroğlu, Vahib Ümmî.. gibi silsilesinde veya tarikatında bulunan Halvetî şairlerin şiirleri mecmuada çoğunluğu teşkil ederken Yunus, Yazıcıoğlu, Eşrefoğlu, Abdürrahim Tirsî, Hüdaî gibi diğer mutasavvîf şairlerin şiirleri de az değildir. Şiirlerin yanında bazı faideler, Türkçe ve Arapça dualar ve başı sonu belli olmayan bazı düzyazı ve risaleler de bulunmaktadır. Yazı, 9-11. varaklar arası hariç tek elden çıkmış gibi görünmektedir. Şiirler yer yer çok düzensiz yazılmış olup nazım ve nesir olduğu bile anlaşılacak derecede karışık, çok muhtelif satırlarda yazılmıştır. Sayfa kenarları bazen kesilmiş, kimi yapraklar koptuğundan takibe de çoğu zaman olmadığı için sayfaları takip etmek mümkün olamamaktadır. Cilt çok yıpranmış ve tamir görmüş deri meşindir. Bazı yapraklarda da bu tamirler görülmektedir.

Bütün bu olumsuz özelliklerine rağmen bu Mecmua, özellikle Yunus yolunda Tekke Edebiyatı dairesi içinde bulunan ve bilinmeyen bazı şairlerin şiirlerine yer vermesi bakımından dikkate değer bir mecmua olup özellikle de Talib Ümmî, Muhammed Siyahî, Ünsî, 'Izzî, şimdi kendilerinden bahsedeceğimiz Mazharî ve Zuhûrî'nin şiirlerinin bulunması onun değerini artırmaktadır. Mecmua üzerindeki çalışmalarımız devam etmektedir. Bu yazı onun bir sonucudur. Şimdi önce Mazharî ve şiirlerine daha sonra da Zuhûrî ve şiirlerine yer vermeye çalışacağız.

MAZHARÎ

Mazharî adına biz ilk defa ünlü mutasavvîf şair Niyazî-i Mısırî (1618-1694) ve onun yine bir şair olan şeyhi Elmalılı Sinan Ümmî (ö.1657)'nin şiirlerinde rastlıyoruz. Sinan Ümmî, Mazharî hakkında bir medhiyyesinde:

Efendim Mazharî sultân fedâdır yoluna cân baş

diyerek her bendinde tekrar ettiği 9 bentlik uzun mütekerrir murabba'ında onu överek methettiği gibi, yine aynı şiirde:

Bi-hamdî'llâh pîrim buldum gerekmez gayrı pîr bana

diyerek kendisinin piri olduğunu da açıkça ifade etmektedir.¹ Ümmî Sinan ayrıca onun vefatı dolayısıyla bir mersiye de söylemiştir.² Yedi bentlik bir murabba olan bu mersiyede “Efendim Mazharî Sultan kandasın” diye şeyhinin ölümü üzerine duygularını ifade ederek üzüntülerini belirtmiştir. Bu şiirde dikkati şu iki mısra “Evvel-i recebde sefer eyleyen” “Oğlını halife koyan yerine” ifadeleri Mazharî hakkındaki bilgi kırıntılarına küçük ilavelerdir: Yani şairimiz Recep ayında vefat etmiş ve oğlunu yerine halife koyarak bu dünyadan gitmiştir. Bu iki şiirinden başka Ümmî Sinan’ın,

*Pirim azîzim bâ-safâ seyrâna gelmişem sana
Mazhar-ı zât-ı Mustafâ sultâna gelmişem sana*

Beytiyle başlayan ismini belirtmediği pirini ziyaretinde onu övdüğü şiirinde³ geçen “Mazhar-ı zât-ı Mustafâ ve “mazhar-ı sırr-ı Sübhân” terkiplerindeki “mazhar” da bizce tevriyeli olarak kullanılmakta ve Mazharî’yi övmektedir. Ayrıca bir şiirinde daha Mazharî’yi Zuhûrî ile birlikte anarak övmektedir.⁴

Niyazî-i Mısırî’nin *Mevâidü’l-‘irfân* (=İrfan Sofraları) adlı eserinde şairin kendi silsilesini saydığı bir yerde, müstensih kâri-i Mısırî Mustafa Efendi’nin düştüğü bir nota göre, Ümmî Sinan, nefis makamlarını Eroğlu’ndan tamamladıktan sonra hilâfet makamını Abdülvehhâb Sultan’ın halifesi Mazhar Sultan’dan almıştır. Yani Mazharî, Abdülvehhâb Sultan (=Vâhib Ümmî ö. 1004/1595)’ın halifesi, ⁵ Ümmî Sinan da Mazharî’nin halifesidir. Bu notta şöyle ifade edilir: “Ümmî Sinan Elmalılı hazretlerinin oğlu Murtaza Çelebi’den işittiğine göre Ümmî Sinan usulî yedi esmayı önce Sultan Eroğlu’ndan almış,

¹ Azmi Bilgin, *Ümmî Sinan Divanı*, İst. 2000, s. 106-108

² a.g.e. s. 267-268.; Abdullah Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfadı*, Ankara 1962, s. 28.

³ a.g.e. s.11-13.

⁴ a.g.e. s.29. Şairlerimizin adının geçtiği dörtlük aşağıdadır:

Zuhûrî’nin Mazharî’nin

Cân içinde cânlarının

İrdüğü sen dildârının

Aşk-ı zâtı hakkı yâ Rab

⁵ Mazharî, Abdülvehhâb Elmalı yahut Vahib Ümmî’ye bağlı olduğunu yayımlayacağımız şiirlerin içinde bulunan (38a/3. şiir) himmet istediği şiirinde

Pîrim Vehhâb Efendi himmet eyle gönülden

Yetdi yüregüm yandı himmet eyle gönülden

beytiyle de açıkça ifade etmektedir.

onun vefatından sonra ise fîrû-ı esmâ-i ilâhiyyeyi de Abdülvehhâb Sultân'ın halifesi Mazharî Sultân'dan telakkî eylemiştir."⁶

Bu durumda Eroğlu XVII. yüzyılın hemen başında (ö.1012/1603)'te, Mazharî de ondan sonra vefat ettiğine göre, Mazharî XVI. yüzyılda ve en fazla XVII.asrın ilk çeyreğinde yaşamış ve Eroğlu'ndan sonra en geç bu yüzyılın ilk çeyreğinde ölmüş olmalıdır.

Mazharî hakkındaki bilgilerimiz Kulalı Mustafa Nüzûlî (ö.1744) ile biraz daha açıklık kazanmaktadır.⁷ Çünkü Nüzûlî, Mazharî'nin bir şiirini tahmis ederek unutulmaktan kurtarmış, ayrıca silsilesinde asıl adı, nereli olduğu, piri ve halifesi hakkında da bize bilgi vermiştir.

Nüzûlî'nin silsilesine göre⁸ Mazharî'nin asıl adı Ömer'dir. Nisbesi el-Hamîdî'dir.⁹ Mazharî diye meşhurdur. Lazkıyevî'dir. Yani Denizli'nin eski harabeleri olan Leodikia'dandır.¹⁰ Mezarı oradadır. Silsileye göre Mazharî, Abdülvehhâb Elmalı'dan; Zuhûrî de Mazharî'den el almış, yani mezun olmuştur.

⁶ Niyâzî-i Mısırî, *İrfan Sofraları*, Çev.Dr. Süleyman Ateş, Ankara 1971, s. 95. Buradan alınan bu rivâyet ve bilgiler Abdullah Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfadı*, Ankara 1962, s.26-28. ile Bilgin'in adı geçen eseri s. XIV ve Dr. Mustafa Tatçı'nın *Elmalı'nın Canları* (İstanbul 2003, s.238) isimli kitabında da tekrar edilmektedir.

⁷ Nüzûlî ve Divanı için bkz. Yrd. Doç. Dr. Kenan Erdoğan, *Kulalı Mustafa Nüzûlî Divanı*, Manisa 2004.

⁸ A.g.e. s. 50.

⁹ Isparta, Cumhuriyete kadar Hamitoğulları Beyliği(1280-1391)'nin merkezi olmasından dolayı ""Hamîd ili" diye anılmıştır. Hamîdî ise "İspartalı" anlamında olup dolayısıyla şairimiz aslen buralı olabilir. Ahmed Rif'at, *Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299, C.3, s.169; Şemseddin Samî, *Kamusu'l-A'lâm*, İstanbul 1308, C.3, s.1988-1989 (Bu son sayfada Niğde sancağına bağlı Maden kazasının da bu adla anıldığı belirtilmektedir.); Besim Darkot, "Isparta," *MEB İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, C.5-II, s.681-82; Feridun Emecen, "Isparta," *TDVİA*, İstanbul 1999, C.19, s.194-200 ; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, 4. bs. İstanbul 1994, s. 251.

¹⁰ Bursası, *İbn-i Batuta(Seyahatnamesi'nden Seçmeler*, MEB İstanbul 1971, s.14)'da *Osmanlı Müellifleri*'nde ve İslâm Ansiklopedileri'nde de tasrih edildiği gibi Denizli'nin Leodikia adlı meşhur harabeleri yahut eski Denizli'dir. Bkz. Darkot, "Denizli," *MEB İA.*, İstanbul 1988, C.3, s. 527-531 ; Baykara, "Denizli," *DİA*, İstanbul 1994, C.9, s.155-159; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, C.1, s.177; *Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye* ise "işbu kazâ (Denizli) dahilinde Sarayköyü nâmıyla ma'rûf karyeye dahi bazan Ezîne-i Lâzkiye dendiği gibi Aydın vilâyetinde Buladan kasabasına da "Çihârşenbe-i Lâzkiye" tabir ederler." demektedir. A. Rif'at, a.g.e., C.6, s.129. Bayrak, a.g.e. s.176.

Aynı bilgileri “umar cân senden istimdâd” redifli, Hz. Muhammed’den başlayarak kendisine kadar silsilesini saydığı şiirinde de görmekteyiz.¹¹

Nüzûlî ilave olarak Mazharî’nin bir şiirini de tahmis etmiştir. Bu tahmis aşağıya alınmış olup her bendin tırnak içindeki son iki mısraı Mazharî’ye aittir.¹²

Güfte-i Mazharî Tahmîs-i Nüzûlî

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

*Tâ ezelden ‘aşk meyin biz kana gelmişlerdenüz
Başımız top eyleyüp çevgâna gelmişlerdenüz
Biz koyup ma’mûr ilin vîrâna gelmişlerdenüz
“Ey hocam biz bu cihâna yana gelmişlerdenüz
Cânı başı terk idüp kurbâna gelmişlerdenüz”*

*Behre-mend olup fenâda olmuşuzdur ber-murâd
Anuñ için eylerüz ol Hâlik’ı her demde yâd
Mürşid-i kâmillere hak diyüp itdük inkıyâd
“Dünye uhrâ havf u recâ cümle gamdan biz âzâd
Teslim-i rizâ bulup meydâna gelmişlerdenüz”*

*Almışuz biz hamdü li’llâh mürşid-i kâmilden el
Dönmişüz ‘aşk-ı mecâzîden hakîkîye güzel
Bilmişüz kimdür Hudâ ol pâdişâh-ı lem-yezel
“İçmişüz maḥbûb elinden mey-i elest biz ezel
Lâ-yezâl ‘aşkıyle mestâne gelmişlerdenüz”*

*Zâhidâ dil cür’a-dânı toludur esrârile
İsteyen gelsün berü bezl eylerüz îşârile
Nûş idüp cân-ı ezel mest olmuşuz dildârile
“Bir elimüzde bizüm maḥbûb ileyüz yârile
Bir elimüzde tolu peymâne gelmişlerdenüz”*

¹¹ Erdoğan, a.g.e. s.62-64.

¹² Erdoğan, a.g.e. s. 203-204.

*Bellidür hâli katımızda iyiniñ hem yatlınuñ
Lezzeti ma'lûm 'azîzüm acınuñ hem datlınuñ
Kılyuz kurbânıyuz 'âlemde bir devletliniñ
"Derd bizüm dermân bizüm dertli bizüm biz dertliniñ
Dertliye dermân olup dermâna gelmişlerdeniz"*

*Ey Nüzûlî gezmişüz 'âlemde hayli serseri
İsteyüp 'aşkale bulmuşuz velî bir rehberi
'Aşka hem-râhuz yoluñda virmişüz cânı seri
"Gâh cünûnuz gâh fînûnuz gâh sükût ey **Mazharî**
Biz tecellî şem'ine pervâne gelmişlerdeniz"*

Mazharî'nin, hakkında yukarıdaki kaynaklarda bilgiler bulunmasına ve Nüzûlî'nin kendi Halvetî silsilesinde ona yer vererek açıklayıcı izahlar getirmesine rağmen, herhangi bir delil ve kaynak gösterilmeden nasılsa adı Alevî Bektaşî şairler arasına da karıştırılmıştır.

Örnek olarak alınan tek şiir hepsinde aynen tekrar edilirken bilgi ve yorumlar değişebilmektedir. Önce S. Nüzhet Ergun, *Bektaşî Şairleri*¹³ isimli kitabında hiçbir bilgi vermeden Mazharî'nin şiirine yer verir. Sonra Turgut Koca¹⁴ onu "Kaçınıcı yüzyılda yaşadığı bilinmeyen Bektaşî şairleri" arasına almış ve aynı şiirini örneklemiştir. Son olarak İsmail Özmen,¹⁵ şairin aynı şiirini alarak hiçbir delil göstermeden 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığını belirtmiştir.

Bu hükümlerin kaynak belirtilmediği için nereye dayandırıldığını tespit etmek mümkün görünmemektedir. Belki bu yüzyıllarda yaşayan Bektaşî şairlerin şiirlerinin bulunduğu bir mecmua ve cönkte bu şiire rastlanmış olması buna yol açmıştır. Belki şiirdeki "harabât postu" gibi kelimeler ile rahat ve tekellüf-süz ifade ve eda, belki de başkalarını kendi tarikatlarına yahut düşüncelerine mensup göstererek güçlü görünme düşüncesi,¹⁶ veya bir başka Mazharî.. Her

¹³ Ergun, a.g.e. İstanbul 1930, s.252.

¹⁴ Koca, *Bektaşî Alevî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul 1990, s.883.

¹⁵ Özmen, *Alevî Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Ankara 1998, C.4, s.320.

¹⁶ Diğer bazı gurup ve tarikatlarda olduğu gibi Alevî ve Bektaşîler de kendilerinden olmayan bir çok kimseyi kendi tarikatlarından gösterebilmektedirler. Mazharî'den ders alan Ümmî Sinan Elmalı da hiç ilgisi olmadığı halde Bektaşî olarak gösterilenlerden biridir. Bkz. Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik* C. IV, Ankara 2001, s. 521.

ne sebeple olursa olsun ortada bir belge ve kaynak yoktur ve kesin bir delile dayanmadıkça bunu söylemek boştur.

Ancak şunu söylemek gerekir ki Halvetîlikte, Alevîlik ve Bektaşilikte olduğu gibi, bir Türk tarikatı olarak bir çok ortak motif, özellikle de Hz. Ali ve ehl-i beyt sevgisi çok önemlidir.¹⁷ Bunun yanında hece ile Yunus tarzında sade bir dille külfetsiz söyleyişler, ümmîliğe olan vurgu, şekil ve muhteva olarak pek çok ortaklık bulunmaktadır.

Şunu da belirtmek gerekir ki Niyazî, Abdulvehhâb Elmalı, Nüzûlî ve çevresinde Allah, Muhammed, Ali, dört halifeye olan sevgi, saygı ve bağlılık yanında Şeyh Bedreddin'e olan sevgi ve hoşgörü ile, kafirler hakkında olduğu kadar, tarikata inanmayanlar için hatta Alevî ve Bektaşilerin kendilerinden olmayanlar için kullandıkları "münkir, münafık, haricî, müşrik" gibi bazı Alevi-Bektaşî söylemlerine de rastlanmakta¹⁸ olup belki de bu yüzden tenkit edilmişlerdir.¹⁹

¹⁷ Dr. Mustafa Aşkar, *Niyazî-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1998, s187-202.

¹⁸ Aşağıda Nüzulî'nin bir şiirinden seçerek aldığımız şu beyitler bu bakımdan ilginçtir (s.184):

*Ya'nî iren ol Merdân'a irer Hâzret-i 'Osmân'a
Bunu böyle fehm itmeyüp aılmayan gevdân olur
Hâzret-i 'Osmân'dan 'Ömer andan Ebû Bekr'e irer
Andan irer ol servere Hâkğ böyle revân olur
Öyle olsa server kimdür 'Alî kimdür anlar kimdür
Ayrı degül muhâbbetde cümlesi hep yeksân olur
Burada zıkr olmak 'Ali cümlesin anmağdur velî
Biri zıkr olsa bınlaruñ cümlesi de hândân olur
Birini ayırsañ eger cümlesi de la'net ider
İnanmazsañ yarın anda hâlîñi gör dîvân olur
Biz severiz dört yârını peygamberüñ yârânını
Cümlesinüñ yollarına bu cânımız kurbân olur
Ehl-i sünnet ve cemâ'at mezhebinde budur 'âdet
Eri erden şöyle geçmek begüm dîne noğşân olur
'Ali eli resûl eli bir yol durur bu Hâkğ yolu
Ta'n eyleyen bu yolları hoş münkir kâtabân olur
Lâzım oldu yarup bulmağ bir müşside bende olmağ
Lâkin 'Alî Dulına var 'Alî Dulu merdân olur
Dimedi mi 'Alî benden Resûlu'llâh ben 'Alî'den
İnkâr iden bu sözleri cehenneme fermân olur
Görmedüñ mi hâricîler ol 'Alî'yi sevmediler
Öldürdiler evladların daği şimdi fiğân olur
Uymañ hâricî sözine görüñmeñ anuñ gözine
Fırşat bulursa ol eger anda size ziyân olur*

Aşağıda bu kaynaklarda bulunan Mazharî'ye ait şiir kaydedilecektir. Sade bir dil ve külfetsiz bir söyleyişle yazılan bu şiire bizim tanıttığımız Mecmua'da rastlamadık. Ama bu üslûbun onun söyleyişine yakın bir eda ile söylendiğini ve ona ait olabileceğini rahatlıkla ifade edebiliriz. Ayrıca, bu şiirin soruyla karışık yapı ve söyleyişi ile Nüzûlî'nin şu dörtlüğünün bulunduğu şiiri (s.179-180) arasında bir ilişki var gibidir:

*Be yarenler bir nidâdır kıldık uş
Gelen gelsin gelmeyende nemiz var
Allâh için sıdk ile tuttuk bir iş
Bilen bilsin bilmeyende nemiz var*

S. N. Ergun, T. Koca ve İ. Özmen'de bulunan Mazharî'ye ait Şiir

*Hakikat bağının gonca gülünü
Deren bilir dermeyenler ne bilir
Canın kurbân edip canan yoluna
Veren bilir vermeyenler ne bilir*

*Tadan bilir hakikatın balını
Dahl eylemez ehl-i aşkın halini
Can gözünü açıp dost cemalini
Gören bilir görmeyenler ne bilir*

Mazharî düşeli âh u firkate
*Ruz u şeb yanmakta derd ü mihnete
Harâbât postunu künc-i gurbete
Seren bilir sermeyenler ne bilir*

*Âl-i resûle gör imdi neler itdi ezel şimdi
Tariqata dühhâl olan ol güruhdan olan olur
Olduğün bu Nüzûlî âl-i resûl nesl-i 'Ali
Görüñ şimdi hâriciler aña nice düşmân olur*

- 19 Hediyyetü'l-İhvân yazarı Muhammed Nazmî Efendi kendisi de bir halvetî olmakla beraber bu zatların bazı düşüncelerini şöylece tenkit eder: *Yiğitbaşı'dan bir şu'be dahi Tâlib Ümmî ve Eroğlu ve Elmalı Sinan Ümmî'den Elmalı'da ve Uşşâk'da ve Kütâhiyye'de ve etrafında hulefâ ve fukarâ bâkîdir. Riyâzet ve mücâhedeleri sebebiyle müridleri ve muhibleri vardır. Yiğitbaşı'ya müntesip olanların cümlesi ümmîlerdir. Vâridât sâhibi (Şeyh Bedreddin ö.1420) itikâdında olup (leyse'l umûru'l-âhireti ke-mâ za'imet cühhâlü'l-'ulemâi) "âhiretin işleri 'ulemâ (geçinen) câhillerin iddiâ ettikleri gibi değildir" derler. Bkz. Osman Türer, "Şeyh Muhammed Nazmî, Hayatı, Eserleri ve Hediyyetü'l-İhvân'ı," C.II, İlahiyât Fakültesi Dr. Tezi, Ankara 1982, s. 204.*

Şiirlerin şekil, dil ve üslûp hususiyetleri ile, Mecmua'nın yazı ve imla özellikleri konusunda biraz durmak gerekirse kısaca şunları söyleyebiliriz: Mazharî'nin bu yazıda, biri Nüzûlî Divanı'nda bulunan ve onun tarafından tahmis edilen, diğeri Alevi Bektaşî şairleri ve şiirleri ile ilgili kaynaklardan alınan, 9 tanesi de Kula Müftülük Kütüphanesi'ndeki Mecmua'da bulunan olmak üzere toplam 11 şiiri bulunmaktadır. Bunlar içinde aruzla yazılmış olanı yalnızca Nüzûlî'nin tahmis ettiği'dir. O da Divan şiiri, bazı Tekke ve Halk şairlerinin en çok kullandığı Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün gibi kolay şiir yazılan bir kalıpla yazılmıştır. Diğerleri ise beyit ve dörtlüklerle ve hece vezni ile yazılmışlardır. Bunları temelde dörtlük ve beyitlerle yazılanları koşma ve gazel olmak üzere ikiye ayırmak pek yanlış olmaz. Ancak bunlar kafiyeleniş bakımından gazel nazım şekline benzese bile vezin ve konu itibarıyla ilahidirler.

Tür ve konu itibarıyla ise bunları özetle Tanrıya dua ve yakarışların bulunduğu münacat; dervişlerin nasıl olmasının gerektiğini anlatan; onların özelliklerini sayan ilahi; pirin övülerek himmet ve yardımının istendiği methiye; tasavvuf dünyasını, şeyhin mürit (kendi) üzerindeki etkilerini, kendi manevi dünyasını anlatan, kendisinin ne gibi durumlara düştüğünü, ne gibi hal ve tereddütler geçirdiğini, nasıl manevi bir zevk yaşadığını anlatan, "din yolunda gayret böyle mi olur? Diyerek soru ile kendi nefsinin ve müritlerini sorgulayan ve öğütler veren, son olarak Hz. Muhammed'in özelliklerini sayarak anlatan (na'at türü) şiirler olduğunu söylemek mümkündür. Bunların büyük çoğunluğunu, belki hepsini, ilahi diye nitelemek mümkündür. Zaten bilindiği gibi bazen mutasavvıf şairlerin şiir-ilahilerinin bulunduğu divanlar, "divan-ı ilahiyât" diye de adlandırılabilirler.

Bu şiirler genel olarak Yunus tarzında sade bir dille yazılmışlardır. Ancak bunların Tasavvuf terminolojisini yansıtan, yer yer lirizmle karışık öğütler veren, didaktik olmakla beraber aşk ve sevgi, gurbet ve hasret gibi çeşitli duyguları dile getiren şiirler olduğunu söylemek gerekir. Kimi şiirler heceyle yazılmakla beraber bir aruz ahengini de taşır. Bazı zorlamalarla (imale, med ve zihaf gibi aruz kusurları) beraber kimi beyitleri aruzun bazı kalıplarına da uyar. Bu durum Yunus yolunun bir özelliğidir. Bunun bir amacı da sosyal tabakalar arasında bir köprü kurup hece ve aruzla okumuş okumamış herkese hitap ederek mesaj vermektir.

Bu şiirlerin hemen hepsinin redifli olması da dikkati çeker. Redifler, ahengi temin, tonaliteyi artırmak ve mesajı tekrar ederek anlamı kuvvetlendirmek amacını taşırlar.

Mecmua, çok kötü bir yazıyla yazıldığı gibi imla bakımından da çok hatalı ve harfler eksikli yazılmıştır. Bir çok yerde “rûh, hüsn, tevîd, haç, levh” gibi bir çok Arapça kelime “he” ile yazıldığı gibi, “mürşid, tünfikû” gibi bazı kelimelere gereksiz vokaller de konmuştur. Bu tip hata ve eksiklere hemen her şiir ve sayfada rastlanmaktadır. Anlam gereği kimi zaman köşeli parantezle metni tamir ederek tamamladığımız gibi kimi zaman da yazının bozukluğundan dolayı okunuşundan emin olamadığımız yerlere soru işareti koyduk. Bazı yerlerde bu durumu dipnotta izah etme gereğini duyduk. Bunların hepsini buraya almak yazıyı gereksiz yere uzatacağı için yalnız bir şiiri örneklemekle yetiniyoruz: 37b’de başlayıp 38a’da devam eden 2. sıradaki şiirde, 2-2-2 (2.şiir, 2. bent, 2. mısra)’deki “eşiğinde” kelimesinde kef’in keşidesi, 2-2-4’te “kul” kelimesinde kaf’ın noktaları, ve şairin mahlası olan “Maẓharî”deki zı’nın çizgisi eksik bırakılmış; 2-5-1’de bulunan “arzu” kelimesi ise yanlış olarak ‘ayn ve dat’la (onun da noktası yok) yazılmıştır. Bazen de kimi kelime ve ekler eksik bırakılmıştır. Biz bunları anlam karinesiyle olabildiğince doğru okuma ve köşeli parantez içinde tamir etme yoluna gittik.

Manisa ili Kula ilçesi Müftülük Kütüphanesi’ndeki Mecmua’da bulunan Şiirleri

37b

1

11’li hece

*Dervîş olan muhabbeti gayrıdan
Dönüp şeyh yüzine baksa gerekdür
Şeyh nazar eyleyip anuñ göñline
İmân çerâğını yaksa gerekdür*

*Arayup mürşid-i kâmilî bulup
Ölmezden [öñ] anuñ yolunda ölüp
Mürşidiñ nefesi ulu nehr olup
Tâlibin göñline aksa gerekdür*

*Nesne döymez erenleriñ kaşına
Himmat eyler imiş anlar dostına
Rûh ğâlib olup nefsin üstine
İslâm şancağını çekse gerekdür*

*Rûh ğâlib olup nefsin başıcağ
Göñül ğayrı hevâlardan kesecek
Şabâh olup seher yeli esicek
Tevhîdin gülleri koxsa gerekdür*

*Geliñ siz mürşidden yaña düşünüñ
Yemişi bol? ihlâşınız aşınıñ
Mazharî dervişi seven kişiniñ
Göñli andan ğayrı çıksa gerekdür*

37b

2

11'li hece

*Dün gün zıkr idelüm seniñ adını
Kudretüñden bize dil vir Yâ Rabbî
Al[uban]²⁰ çıkarsuñ zulmet ilinden
Mürşid-i kamilden el vir Yâ Rabbi*

*Beli diyüp naşîhatın tatalum
Yüz sürüyüp eşiğinde yatalum (38a)
Anuñ himmetiyle saña yetelüm
Evlîyâya bizi kul vir Yâ Rabbi*

*Sırrile iremez olmayan bende
Senüñ [sırrun] ğâyet gizlidiür cânda
Taqlîdile koma bizi cihânda
Habîbin[e] irgür hâl vir Yâ Rabbi*

²⁰ Kelimenin mürekkebi dağılmış ancak elif ve lâm belli oluyor. Anlam gereği böyle okuduk.

Senüñ ism-i şerfünü sürelüm
 Vesîle kıl dergâhuña irelüm
 Göster bize cemalünü görelüm
 Vuşlat iklimine yol vir Yâ Rabbi

Cân bülbüli ârzü ider ötmege
 Gevherini müşteriye satmağa
Mazharî dir canı hayrân itmege
 Hüsnüñ güllerinden gül vir Ya Rabbi

3

38a

7+7=14

Pîrüm Vehhâb Efendi himmet eyle gönülden
 Yetdi yüregüm yandı himmet eyle gönülden

Bencileyin düşkine 'aklı gitmiş şaşkına
 Pirüñ Ahmed 'aşkına himmet eyle gönülden

Senüñ yoluñ güdeyüm gayrısını n'ideyüm
 Dosta toğrı gideyüm himmet eyle gönülden

Yüz tutdum senden yaña nazarı olsañ baña
 Irak yakın bir saña himmet eyle gönülden

Hiç olmaz saña perde sıruñ hazır her yerde
Mazharî uğradı²¹ derde himmet eyle gönülden

4

11'li hece

Hâlile bilinmez hâl olmayınca
 İlm-i lediün söyler dil olmayınca (38b)

Vağan-ı aşlun aramazsun sen
 'Âlem-i ervâha yol olmayınca

²¹ Veznin bozulmaması için "Mazhar'ugradi" şeklinde okunmalıdır.

*Oğulsuz arıdan ma'nî görülmez
Neyler gömeci bal olmayınca*

*Zekâtı verilmez tevhîd-i zâtuñ (adliñ)
Genc ü hazîneñde mâl olmayınca*

*Bu tarîk-ı halvetñiñ kemâli
Bilinmez kisvesi dâl olmayınca*

*İrişmez tâlibe 'aşkuñ eñeri
Mürşidiñ şunduğı toli olmayınca²²*

*'Âşık bülbül çıkup efgân eylemez
Şeyh güllerinden gül olmayınca*

*İremezsüñ maşşûdına sen kardaş
Piriñ her sözine belî olmayınca²³*

*Şeyhiñ eşiginden kaldurma başuñ
Sızup nazarında kal olmayınca*

*Şeyhiñ şiddetini câna şafâ bil
İrilmez sulţâna kul olmayınca*

***Mazharî** neylesün ne var elinde
Gönülden bir kula gel olmayınca*

60b/61a

5

11'li hece

*Şeyhiñ sırrı hâlâ gönliüm evinden
Dostuñ ihsânını boyladı yine
Rûhumı şâz idüp mürüvvet kânı
Perîşân gönliümi eyledi yine*

²² Veznin bozulmaması için "tol'olmayınca" okunmalıdır.

²³ Vezin gereği "bel'olmayınca" şeklinde okunmalıdır.

*Beli [diyüp] ol sulţâna uyuban
Başı canı [hem] (61a) yolunda koyuban
Vaĥdetüñden ayru düşme diyüben
Himmet kuşağını bağladı yine*

*Şeyhüm baña bu ĥaberi vireli
Karârum kalmadı dostı görelî
Muĥabbet âteşi câna ireli
Sînem 'üryan idüp taĥladı yine*

*Muĥabbet meyini ĥâlâ içürüp
Pervâz urup aşlımuza uçurup
Ġayru'llâhuñ eskârından geçürüp
Şükür Ĥaĥka elüm şaĥladı? yine*

***Mazharî** ĥayrıya gönül bağlamaz
Şaĥlar sırrın nâ-maĥreme söylemez
Aşlı 'ummânlaşır? karâr eylemez
Gönli cûş eyledi çaĥladı yine*

6

71a-b

*Dostdan geldi dostu gider şorarlarsa yolum benüm
'Arş a'lâdan ötedür reh-nümânım? elüm benüm*

*'Âşık bunda karâr kılmaz reh-nümânî?²⁴ añmasa olmaz
Ĥaĥdan ĥayrı kimse bilmez oradaĥı ĥâlüm benüm*

*Muĥabbet meyini içelden iki cihândan geçelden
Dostuñ bâĥında açıldı hergiz solmaz gülüm benüm*

*Kim ki bu gülleri kokar dostuñ cemâline bakar
Sâfi revân olmuş akar 'âşıklara balum benüm*

²⁴ Bu kelime üstteki mısra'da "zehmânım", burada ise "zehmânın" şeklinde yazılmıştır. Bu şekilde bir anlam veremedik. Belki kılavuz anlamında "reh-nümâ" olabilir.

Söylenmedi kaldı çokdan yâ cevâb mı gelür yokdan
İlhâm olıcağız Hak'dan durmaz söyler dilüm benüm

Nazar eyledi yareden cümle 'âlemi yaradan
Mağv oldu gitdi aradan hiç kalmadı biliim benüm

Kim ki cân başına koyar mürşid-i kâmile uyar
Zâhid tuymasun şoyar egnümdeki şâlum benüm

Budur **Mazharî**'nün virdi 'aşk geldükçe artar derdi
Ma'rifet kânuna erdi şükür Hakk'a e[liim benüm]

7

89a

8+8=16

Kesretde kaldum vahdete iremediüm n' eyleyeyin
Ayrıralı dost yüzini göremediüm n' eyleyeyin

Yaylamağa nûr tağına olmağa 'arşuñ sağma
Dostuñ cemâli bâğına giremediüm n' eyleyeyin

Rûhum unutdı ilini hicâb bağladı yolını
Dostun vişâli gülünü diremediüm n' eyleyeyin

Bu kesretiñ hayâleti unutturdı yüce zâtı
Şâhibine emâneti viremediüm n' eyleyeyin

Kat kat oldu bende hicâb bu hâlde kaldum ben 'aceb
Ola mı du'âm müstecâb şoramadum n' eyleyeyin

Yâ Rabbi geçmez bilümden zikrüñ gitmesüñ dilümden
Mâ-sivâ'llâhu yolundan ıramadum n' eyleyeyin

Mazharî dir yana yana yalvarayın ulu hâna
Dost kapuña geldiüm yine turamadum n' eyleyeyin

8

89b

11'li hece

Gice gündüz âhı zârûn kesildi
 Dîn yolunda gayret böyle mi olur
 Nefsüñ gâlib olup rûhun başıldı
 Dîn yolunda gayret böyle mi olur

Tenezzülden hîç terakkîñ seçilmez
 Gaflet ilen gözlerüñ hîç açılmaz
 Akl-ı ma'âş yoluñ aldı geçi[l]mez
 Dîn yolunda gayret böyle mi olur

Od u su toprak u yilden oldu ten
 'Âlem-i ervâhdan geldi ya bu can
 Ol geldigüñ ili unuttuñ mı sen
 Dîn yolunda gayret böyle mi olur

Gele o hâzrete döndüre yönüñ
 'Âlem-i ervâha ulaşdur cânüñ
 Vaţan-ı aşılıñ oradur seniñ
 Dîn yolunda gayret böyle mi olur

Bu dünyâ fânîdür bunda göçersüñ
 Ecel şerbetinden sen de içersüñ
 Şifât-ı tis'adan ne vaqt geçersüñ
 Dîn yolunda gayret böyle mi olur

Gice gündüz çalış Hâkkuñ yolunda
 Her şey tesbîh okur dilli dilinde
 Yazuk saña kalduñ gurbet ilinde
 Dîn yolunda gayret böyle mi olur

Ol dost ile ezel 'ahdüñ neyidi
 Câna nedür olan zikr-î hîyidi
 Emr olunan yine bize buyidi
 Dîn yolunda gayret böyle mi olur

Gele yine vaţanuñı soylaya
 Tevhîd honiyile cânı toylaya
Mazharî²⁵ dir Haq hidâyet eyleye
 Dîn yolunda ğayret böyle mi olur

9

103b

11'li hece

Bir kapu açıldı gönülden bize
 Gönlümi cezb idüp erkânı buldum
 Müştâkıdum hûb cemâlin görmege
 Sevgüsi cânuma tolanı buldum

Şabr itdikçe Haq'dan gelen belâya
 Beşer iken 'urûc itdi a'lâya
 Seyr eyledi gitdi fevka'l-'alâya
 Dost zâtını mi'râc kılanı buldum

'İzzetile bindi Buraq atına
 Habîbidür da'vet itdi katına
 Sırrı mefhar düşecegiz zâtına
 Rûhı şâz oluban güleni buldum

'Arş u kürsî levh ü kalem olmadan
 Maḥlûkâtı dü cihâna tolmadan
 Yüz yigirmi dört bin nebî gelmeden
 Nübüvvet bahrine talanı buldum

Zahrında berk urur nübüvvet nûrı
 Görün ki cennet-i a'lâdur yeri
 Da'vete gönderüp rûhunu geri
 Sırrı ol dost ile kalanı buldum

²⁵ Yukarıdaki şiirin mahlasının yazılışında bir eksiklik olmadığı halde burada mahlasın "zı" harfinin çizgisi yine eksik bırakılmıştır.

'Arşî kürsî hem levhile kalemüñ
Sey(yi)di kürsî on sekiz biñ 'âlemün
Söyleşilen ol toksan biñ kelâmuñ
Hâl ile sırrını bileni buldum

Ġazâ kılıncını dâ'im dağman
Ümmetini 'adûlardan şakınan
Şânında levlâke levkâk okunan
Dü cihâna rahmet geleni buldum

Ümmeti ol iqdâm itse sünnete
Ümmet' için olur Hakk'a minnete
Dîzâr sohbetini idüp cennetüñ
Muğarrebler ile olanı buldum (104a)

Mazharî dir söyler olsam kâlile
Anuñ vaşfı tamâm olmaz dil ile
Mahiyyâtı görünmege hâlile
Kalem âyinesin sileni buldum

ZUHÛRÎ²⁶

Zuhûrî ile ilgili ilk bilgiyi de Niyâzî-i Mısırî'nin *Mecmûa-i Kelimât-ı Kudsiyye* diye isimlendirilen el yazısı Hatrat'ından öğreniyoruz:

*Bizim azîzimiz (Elmalılı Ümmî Sinân) kendi şeyhinin oğlu Zuhûrî Efendi derler idi. Elmalı'ya geliyor haberin işidince karşı çıkmışlar, uzaktan birbirlerini görünce atlarından inmişler yüzüstüne düşmüşler. Sürüne sürüne kavuşup iki taraftan olan dervişler bir garrâ koparmışlar. Gâyâ kıyâmetden bir gün olmuş.*²⁷

²⁶ Edebiyat ve kültür tarihimizde XVII. yüzyılda ve III. Murâd devrinde yaşayan İstanbullu, Şamlı ve Manastırlı şair, kadı ve hattat olan diğer (Divan şairi) Zuhûrîlerin, hayatları ve verilen şiir örneklerine baktığımızda şairimizden farklı kişiler olduğunu düşünüyoruz. Bunlarla ilgili daha geniş bilgi için aşağıdaki iki kaynak ile oradaki diğer biyografik ve bibliyografik kaynaklara bakılabilir. Nail Tuman, *Tuhfe-i Nailî*, (Haz.M. Tatçı-C. Kurnaz), C.II, s.598-599, Ankara 2001; Haluk İpekten ve arkadaşları, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.

²⁷ Niyâzî-i Mısırî, *Mecmua-i Kelimât-ı Kudsiyye*, Bursa İl Halk Kütüphanesi Orhan Bl. No 690, vr. 40a.

Mısırî'nin bu cümlelerinden haberi olmayan Abdullah Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfadı* adlı kitabında Sinan Ümmî'nin şeyhi Eroğlu ve Mazharî'den bahsederken Zuhûrî'den de söz açar ve onun Elmalî'da 43 numaralı Mecmua'da bir şiirinin olduğunu söyler. Ancak kim olduğu konusunda bir bilgi vermez ve Zuhûrî bir bilmece olarak kalır.²⁸

Niyâzî'nin Hatıratı'ndan yukarıdaki cümleyi yorumlayan Mustafa Tatçı'ya göre Zuhûrî, Eroğlu'nun oğludur.²⁹ Çünkü Ümmî Sinân'ın şeyhi Eroğlu'dur. Tabi bu görüş doğru olabilir. Gerçekten de Niyâzî'nin şeyhi Ümmî Sinân olduğunu göre, onun şeyhi Eroğlu'nun oğlu da Zuhûrî olmalıdır.

Ancak Elmalılı Ümmî Sinân, makalemizin başında naklettiğimiz gibi Niyâzî'nin *Mevâid*'indeki bir kayda göre Eroğlu'nun vefatından sonra Mazharî'den de ders almış ve Divanında üç yerde Mazharî'yi överek vefatına meriye söylemiş ve bir yerde de ismini Zuhûrî ile birlikte anmıştı.³⁰ Dolayısıyla bu kayda göre Ümmî Sinân'ın, önce Eroğlu sonra da Mazharî şeyhi olmuşlardır. Ümmî Sinân'ın silsilesinde Mazharî'ye yer vermemesi derslerin çoğunu Eroğlu'ndan alarak mezun olması ve önceki şeyhine hürmeti dolayısı ile olabilir.

Bu durumda Ümmî Sinan'ın bir şeyhi de Mazharî olduğuna göre Zuhûrî onun oğlu da olabilir. Yani, Zuhûrî'nin hem Eroğlu'nun hem de Mazharî'nin oğlu olması aynı derecede mümkündür. Ayrıca Ümmî Sinan'ın Mazharî'nin vefatı üzerine yazdığı mersiye de "Oğlını halife koyan yerine" mısraını kullanması Zuhûrî'nin, Mazharî'nin oğlu olduğuna bir delil sayılabilir. Çünkü Kulalı Mustafa Nüzûlî Divanı'nda Nüzûlî'nin silsilesinde Zuhûrî'nin şeyhi Mazharî, Mazharî'nin şeyhi de Abdülvehhab Elmalî olarak gösterilmektedir³¹ ki bu da bizim görüşümüzü desteklemektedir.

Zuhûrî'nin Mazharî'nin oğlu olabileceği bilgisinden sonra Nüzûlî'nin silsilesinde buna eklenecek küçük ama önemli ilaveler vardır: *..el-me'zûn mine's-şeyhi'l-ma'rûf bi's-şeyh el-hâc Muhammedî (K'de el Hamîdî) eş-şehîr bi-Muhyiddîn es-Siyâhî el-medfûn bi-Lâzkiye el-me'zûn mine's-şeyh Muhammed el-Lâzkiyevî eş-şehîr bi-Zuhûrî el-medfûn bi-Lâzkiye*

28 Ekiz, a.g.e. s.28.

29 Tatçı, a.g.e. s.99.

30 Bkz. 1-5 dipnotlar.

31 Erdoğan, a.g.e.s. 50,64.

el-me'zûn mine'ş-şeyhî'l-ma'rûf bi'ş-şeyh 'Ömeru'l-Hamîdî eş-şehîr bi-Mazharî el-medfûn bi-Lâzkiye el-me'zûn mine'ş-şeyh el-ma'rûf bi-şeyh 'Abdulvehhâb el-Elmaluvî..

Buna göre Zuhûrî, Halvetî tarikatı şeyhlerinden olup Mazharî diye meşhur Ömer el-Hamîdî'den ders alarak mezun olmuş; Muhyiddin Siyahî diye bilinen Şeyh Hacı Muhammed'e el vermiş ve Lazkiye'de, yani eski Denizli' (harabeleri=Leodikia)de yatmaktadır. Şeyhi Mazharî ve mezun ettiği müridi Muhyiddin es-Siyâhî'nin de Hamîdî diye nitelenmesinden ikisinin de aslen Ispartalı oldukları anlaşılıyor. Kendisinin nereli olduğu konusunda ise bir ipucu verilmiyor. Yaşadığı devir itibarıyla da Niyâzî (1618-1694)'nin "azizimin oğlu" dediğine bakılırsa onunla (Niyâzî) aşağı yukarı aynı yaşlarda olduğu ve aynı çağda (XVII) yaşadığı söylenebilir.

Zuhûrî kendisi de, aşağıda 4. ve son sırada yer verilen şiirlerinde Mazharî'yi pir tanıdığını

*Hamdüli'llâh çok şükür ol Mazharî'nüñ öziyüm
'Âşık-ı şâdık ol anuñ ayağınıñ tozryum*

ve

*Ledünnî ilmîni izhâr itmege
Pîrim Mazhar'layın insân bulunmaz*

gibi beyitleriyle ifade etmektedir.

Hayatı konusunda bilgilerimiz bu kadar olan Zuhûrî'nin, Elmalı Kütüphanesi 43 numaralı mecmuanın 105. sayfasında bulunan

*Ey Sinan Ümmî bu dil aşkınla bir dîvânedir
Katrenin meyli ezelden bahr ile ummânadır*

matlı bir şiirinin olduğu, daha önce konuyla ilgili bazı kaynaklarda yer almış, ancak yayınlanmamıştır.³²

Ayrıca Nüzûlî, Zuhûrî'nin bir şiirini de tahmis etmiştir. Nüzûlî hakkındaki çalışmamızda yer alan bu şiir aşağıya da alınmıştır.

³² Ekiz, a.g.e., s. 28.; Tatçı, a.g.e. s.230.

Güfte-i Zuhârî Tahmîs-i Nüzûlî*Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'iliin*

Şûfiyâ hep varlığıñ terk eyleyüp meydâna gel
 Bâb-ı 'aşkdan bir sabağ al mekteb-i 'irfâna gel
 Okı gör ders-i haqîkî kâmil-i insâna gel
 "Zâhidâ geç bu fenâdan ma'nî-i Raḥmân'a gel
 Zâkir ol zikr it Haq'ı bu hüccet ü bürhâna gel"

Pîr-i kâmil destini dut öl durur saña delil
 Cehl-i zulmet şerbetiyle cânunuñ kılma 'alil
 Devlet-i dünyâ metâ'idur begüm şey'ün ḳalil
 "Zâyi' itme 'ömriñi dost yolına eyle sebîl
 Bulasun genc-hâneyi ma'mûrı ḳo vîrâna gel"

Git erenler silkine lûtfi değış sen ḳahrına
 Hâl ile hoş yüz süresüñ ol nübüvvet mührine
 Evliyânun nuḳına uy düşme mülhid sihrine
 "Geç ikilik perdesinden gir bu birlik şehrine
 Seyr idiüp sırlar tıyasun mürşid-i merdâna gel"

Mürşid-i kâmil yüzünden seyf-i kudretler daḳın
 Nefs u şeytân 'askeriniñ üstine eyle aḳın
 Ehl-i inkâr ile dostum olma hem-dem key şaḳın
 "Lâ'yı ḳo illâ'dan oḳı dersüñi 'ayne'l-yakîn
 Ol Muḫammed Muştafâ vechindeki seyrâna gel"

Zâhidüñ taḳlîd ile taḳvâsına virme göñül
 Şûfniñ 'ucbryle hûy u ḥâsına virme göñül
 Sen Nüzûlî dü cihân gavgâsına virme göñül
 "Ey Zuhârî ḡayrınıñ sevdâsına virme göñül
 Çek elüñi al fenâdan şevḳile devrâna gel"³³

Zuhârî'nin şiirlerinin şekil-muhtevâ, dil ve üslûp özelliklerinin Mazharî'ninkinden pek bir farkı yoktur. Aynı şekilde hece ve aruzu (şiirlerin dördü

³³ Erdoğan, a.g.e. s.227-228.

aruz sekizi heceyle yazılmıştır) birlikte kullanan şairlerimiz dil ve üslûp olarak da birer Yunus takipçisidirler. Ama özel olarak Vahib Ümmî, Ümmî Sinan Elmali, Niyazî-i Mısrî, Nüzûlî çizgisinde, ilahî aşk, dervişlik gibi belli temalar üzerinde durarak belli redif ve yapılarla şiirler yazmışlardır. Bunların ayrıntılı karşılaştırılması konuyu daha bir açığa çıkaracaktır.

İmla bakımından makalenin başında Mecmua'nın yazı ve imlasiyla ilgili söylediklerimiz Zuhûrî'nin şiirleri için de geçerli olup aynı kötü yazıyla, eksikli, hatalı ve istikrarsız yazımlar burada da görünmektedir. Aynı kelime [3. şiir 1-4(iş), 4-4(eş)] ve ek [2-1-2-(dertli) 2-5-2-(tolu)] farklı şekillerde veya vav'lı veya ye'li yazılabilmektedir. Güzel he ve ħ harflerinin değiştirildiği Mecmua'da, konumuza tipik bir örnek olması bakımından şairimizin mahlası olan "Zuhûrî" kelimesi, iki-üç değişik imla ile yazılmıştır: 1. ve 4. şiirde güzel "he", diğer şiirlerde ħ ile; ayrıca 4., 5. ve 7. şiirde "zı" harfinin çizgisi eksiktir. 63a'daki 6. şiir ise bu bakımdan en ilginç olanıdır: Hem "he" hem de "ħa" ile yazılmıştır. Hele 90b.deki (8.şiir) 2.beyit 1. mısra'daki "tünfikû" kelimesini "tûn" diye uzatarak vav'la; 91a'da (10. sıradaki şiir) 2. beyit 1. mısradaki 'ındiyyât" kelimesinin tanınmayacak şekilde yazılması müstensih-yazıcının ümmî olduğunu ve Arapça bilmediğini göstermektedir."Derdli" kelimesinin bir çok yerde "te" ile "dertli" yazılması da yazıcının (belki şair) yazılı gelenekten çok sözlü geleneğe bağlı olduğunu gösteriyor. Şiirleri neşrederken Mazharî'de olduğu gibi burada da okunuşundan emin olmadığımız yerlerde soru işareti koyduk Anlam bakımından gerektiğinde köşeli parantez ile metin tamiri yoluna gittik. Lüzumu halinde de dipnotta açıklamalar yaptık.

Zuhûrî'nin Manisa ili Kula ilçesi Müftülük Kütüphanesi'ndeki Mecmua'da bulunan Şiirleri:

1
38b
8+8=16³⁴

İlâhî 'aşkuñla yanar 'âşıkıların pervânesi
Muhabbet meyine kanar 'âşıkıların mestânesi

34 Bazı mısralar kimi aruz hataları ve zorlamalarla "4 Müstef'ilün" kalıbına da uymaktadır.

'Âşıkluk 'aşkı bulmağdur 'aşkıla fâ[ni] olmağdur
Yokluğı şikâr kılmagğdur 'âşıklarun [ser-mâyesi]³⁵

'Âşıklar 'aşka yâr olur 'aşk bahırına vâsıl olur
Gevherlere şarrâf olur 'âşıklarun dîrdânesi

'Aşk 'âşığı eyler deli tokur 'aşkı söyler dili
'Aşk elinden tolu tolu 'âşıklarun peymânesi

'Âşıkun gönli yâredür gönlin alan dildâredür
Cân Muhammed Muştafâ'dur 'âşıklarun cânânesi

'Âşıklar dimişdür belî bulmuşlardur toğrı yolu
Ser-çeşmesi kuşbı 'Alî 'âşıklarun merdânesi (39a)

'Aşk 'âşığı eyler kavi 'âşıklara 'aşğdur sevi
Zuhûrî' nün gönli evi 'âşıklarun virânesi

2

39a

6+5=11'li hece³⁶

Gönüller tahtınun sultânıdur 'aşk
Bu dertli cânımın dermânıdur 'aşk

'Âşıkları ma'sûkına irgüren
Muhabbet 'âleminün kânıdur 'aşk

Tahtını terk itdi İbrâhim Edhem.
'Âkıbet meskeni külhânıdur 'aşk

Gör n'eyledi Şîrîn ile Ferhâd'ı
Leylâyı Mecnûn'un destânıdur 'aşk

Hallâc-ı Manşûr'a dostun elinden
Şundi tolu tolu peymânıdur 'aşk

³⁵ Burada bir kelime eksik bırakılmıştır. Anlam bakımından biz böyle tamamladık.

³⁶ Bazı mısralar aruzun "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" kalıbına uymaktadır.

Ağlamağdan gözsüz oldı Zelîha
Yûsuf u Ken'ânûñ zindânıdur 'aşk

Evlîyâ enbiyâ 'aşkile buldı
Zuhûrî'ye Hâkuñ ihsânıdur 'aşk

3

11'li hece

İlâhî Eyyûb'layın 'aşk yolında
Ol kırtlara aş olayın bir zamân
Yûnus'layın kırk gün balık karnında
Ol dost ile iş olayın bir zamân

Ferhâd'layın anca yollar düzeyin
Mecnûn gibi yazılarda gezeyin
Nesîmî gibi derimi yüzeyin
'Âlemlere fâş olayın bir zamân

İsma'il' em cânım kurbân meydânda
Ya 'kûb'layın kalam beytü'l-ahzânda (39b)
Yûsuf'layın anca zamân zindânda
Bile yatup eş olayın bir zamân

Zekerîyyâ gibi depem deleyin
Cercîs'leyin günde biñ kez öleyin
Yahyâ'layın cânı serden geçeyin
Şehîdlere baş olayın bir zamân

Yâ ilâhî 'âciz kaldım n'ideyin
'Aşk elinden kime feryâd ideyin
Zuhûrî dir cânı kurbân ideyin³⁷
Habîb'ine duş olayın bir zamân

37 Önce "serden geçeyin" yazılmış sonra üstüne başka bir kalemle "kurbân edeyin" yazılmıştır.

4

60b

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hamdüli'llâh çok şükür ol Mazharî'nüñ öziyüm
'Âşık-ı şâdık ol anuñ ayağınıñ toziyüm

İrdi birlige dinildi çünki kudret kalemi
Nefsi katl itdüm bu gün anuñ için gâziyüm

Zulmet içre gezer iken eyledi gamdan halâş
Bağladı himmet kuşağın ben anun şehbâziyüm

Ârzüladi işbu cânım ol muhabbet meyini
İçdüm anı yâr elinden ol sebebden tâziyim

Ey Zuhûrî³⁸ gel bu 'aşkuñ sırrını fâş eyleme
'Aşkile ol dostdan [ben] her gelene râziyüm

5

62a

7+7=14

Dervîş olan kişiler gayrıdan 'üryân gerek
'Aşk ateşine düşüp cigeri biryân gerek

Mâlî evlâduñ saña nef'i yokdur söyle bil
Kalb-i selîme irmek zıkr ile devrân gerek

Taşrasın yumağ ile kalbin evi pâk olmaz
Ey birâder düşdüğüñ bir ulu 'ummân gerek

Kendi bilünle kalma mekr ü âla aldanma

.....³⁹

Taklîd ile irmedi hiç kimse bu menzile
Zât-ı Hakkâ irmege mürşid-i merdân gerek

³⁸ Bu mahlastaki "zı" harfinin de tıpkı "Mazharî"de olduğu gibi çizgisi unutulmuştur.

³⁹ Buraya yazılması gereken mısra, bir boşluk olmadığına göre, herhalde unutulmuş olmalı.

*Yedi iklim dört köşe 'âşıkâ menzil degül
Hağ çevgânın şalmağa bir ulu meydân gerek*

*Aç gözünü Zuhûrî bak vücûduñ şehrine
Ebed ma'zûl olmaya bir bâkî sulţân gerek*

6

(63a)

3+2=5

*Tutar şeyh sözün⁴⁰
Çevirmez yüzün
Şaklarlar râzın
Kim dervîş ise⁴¹*

*'Aşka yâr olur
İşi zâr olur
Şâfi nûr olur
Kim dervîş ise*

*Her kim 'aşk eri
Terk ider arı
Nûş ider zehri
Kim dervîş ise*

*Keşretten kaçar
Vahdete göçer
Selsebîl içer
Kim dervîş ise*

*Virdi zikru'llâh
Kalbi beytu'llâh
Şükür ehlu'llâh
Kim dervîş ise*

⁴⁰ Bir önceki yaprak yırtık olduğu için manzûmenin eksik mi tam mı olduğu belli değildir.

⁴¹ Aynı vezin ve mükerrer mısra ile Eroğlu'nun da uzun bir (25 dörtlük) şiiri vardır. Bu durumda bu şiir, ona nazire olarak yazılmış olabilir. Bkz.Tatçı, a.g.e. s.208-212.

*Dervişler başı
Sulţanî kişi
Vaہy olur işi
Kim dervîş ise*

*Zuhûrî var ol
Yâr ile yâr ol
Var aña kûl ol
Kim dervîş ise*

7

90b

8+8=16⁴²

*Bir mürşide kûl olmayan bu 'aşkuñ sırrın bilemez
Niyeti hâliş olmayan bu 'aşkdan lezzet alamaz*

*'Âşıklar ser-gerdân olur Manşûr'layın 'üryân olur
Mecnûn'layın hayrân olur cem' idiüp 'aqlın diremez*

*'Âşıklar niyâz-bend olur ma'sûkuñ işi nâz olur
Cân bülbüli feryâd kılur gül ister hâr[a] konamaz*

*Gör 'âşikuñ beşâretin hâl ehlinüñ işâretin
'Aşk odunuñ harâretin yedi deryâ söndüremez*

*'Aşk eriniñ budur işi akar gözleriniñ yaşı
İkilikte kalan kişi 'aşk menziline iremez*

*'Âşıklar olur hâzır?-pâş Hızr-ı nebî olur yoldaş
Ġaflet içre yatan kardaş Zuhûrî'ye kûl olamaz*

8

90b

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

*Ey gönül dostı sevegör gayrı gitsün aradan
Tuy bu sırruñ remzini gel 'âşık-ı bî-çâreden*

⁴² Bazı mısralar aruzun "müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün" kalıbına da uymaktadır.

*Len tenâlü'l-birre hattâ tünfikû didi Hudâ
Mâli mülki terk idenler kurtulur mekkâreden*

*Ƙudretin ihtâr için ol pâdişâh-ı lâ-yezâl
Ƙullarını halk idüpdür zıkr için ol yaradan*

*Zıkr-i 'adle yâr olanlar oldılar gamdan halâş
Olmadı hergiz naşibi nefsi-i şom emmâreden*

*Ey Zuhûrî kâli kâlün nefsini fehm eyledün
Bâb-ı 'aşkıdan bir varak gör geç bu ağı karadan*

9

90b

11'li hece

*'Aşka yoldaş oldum girdüm bu yola
Bu fânî cismime bî-cân isterem
Şağ olan dertlinün hâlin ne bilür
Derde müştâk oldum dermân isterem*

*Tecellinün tesellisin bulmağa
Geldüm bu gün Hağ'dan ihsân isterem*

*(91a) Şeyhe ikrâr itdüm kâlû belîden
Şükür naşib oldı kudret elinden
Mağşûdumu buldum gerçek velîden
Dostuñ cemâlini seyrân isterem*

*Ol velîden irdi bir hâl-i himmet
Hemân cûş eyledi deryâ-yı vahdet
Meded Allâh meded senden 'inâyet
Vuşlat illerini seyrân isterem*

*Bu sırra ireli oldum âvâre
Ârzû gâlib oldı sevgili yâre
Ėayrı nesnem yokdur dostlar ne çâre
Miskîn Zuhûrî'yi kurbân isterem*

10

91a

*Fâ'ilâtîn Fâ'ilâtîn Fâ'ilâtîn Fâ'ilîn**'Aşkile kul olmayınca kişi sulţân mı bulur
Bağr-ı 'aşka talmayınca dürr-i mercân mı bulur**Zu'm-ı bâtl fehm-i 'indiyyâtile mümtâz olup
Mürşide dil virmeyince kâmil imân mı bulur**Hubb-ı li'llâh mü'mini sev didi Fağr-ı kâ'inât
Ehl-i 'aşka buğz idenler nûr-ı Yezdân mı bulur**Zikr-i hû'nuñ şoğbetinde şızuban kâl olmayan
Câna başa kıymayanlar vaşl-ı cânân mı bulur**Ey Zuhûrî evliyâdan görmeyince tevâhîdi
Zühd ü taklîdile kişi 'ilm ü 'irfân mı bulur*

11

91a

6+5=11

*Bu hüsn ü 'aklile ol hân bulunmaz
Cândan geçmeyince cânân bulunmaz**Zikr için şusuz geçerem⁴³
Beni kandıracak 'ummân bulunmaz**Dost yolunda ölene kanı dîzâr
Câna başa kıyar merdân bulunmaz**Ledünnî 'ilmini izhâr itmege
Pîrim Mazhar'layın insân bulunmaz**Anuñ yolunda cânı eyle fedâ
Zuhûrî bir böyle meydân bulunmaz*

⁴³ Bu mısra vezin bakımından aksıyor. Ancak yazıda bir boşluk yoktur.

Aşağıdaki varaklar Mecmua'dan örnek olarak alınmıştır. 60b-61a/90b-

91a

